

1883-1886 yılları arasında Heilbronn ve Maulbronn'daki Protestan eğitim kurumlarında öğretmenlik yaptı. 1886'da Hindolog Albrecht Weber'in aracılığıyla ilme ve felsefeye meraklı Brezilya İmparatoru II. Pedro'nun Doğu dilleri hocası oldu ve bu vesileyle bilmediği Doğu dilleri, ayrıca Brezilya ve çevresinin yerli dillerinden Guarani ile de ilgilendi. 1889'da Stockholm'deki Şarkiyatçılar Kongresi'ne katıldı. II. Pedro'nun ölümüne kadar (1891) onunla birlikte dünyanın çeşitli yerlerini gezdi; bu arada imparatorun cömertliği sayesinde çok zengin bir kütüphane sahibi oldu (kitapları daha sonra Kahire Kütüphanesi'ne satılmıştır). Tübingen Üniversitesi'nde Sâmî Dilleri Kürsüsü'ne tayin edilmesinden iki yıl kadar sonra 1893'te doçentliğe ve 1901'de profesörlüğe yükseldi. 27 Ocak 1921'de uzun bir hastalıktan sonra Tübingen'de öldü. Bir Protestan din adamı olmak amacıyla başladığı ilmi kariyerine kişisel eğilimleri sonucu Arap dili, edebiyatı, tarihi ve coğrafyasına dair çalışmalarıyla devam eden ve İslâmoloji'nin henüz bağımsızlığını kazanmadığı ve semistik içinde ele alındığı bir dönemde yaşayan Seybold titiz ve ayrıntılara önem veren çalışma tarzıyla tanınmış bir dilbilimcidir.

Eserleri. 1. *Ibn al-Anbârî's Asrâr al-'Arabîya* (Leiden 1886). Kemâleddin el-Enbârî'nin Arap diline dair eserinin neşridir. 2. *Ġalâl al-dîn al-Sujûtî's al-Şamârih fi 'ilm al-ta'rih*, "Die Dattelrispen über die Wissenschaft der Chronologie". Nach der Tübinger und den zwei Berliner Handschriften hrsg (Leiden 1894). Süyûtî'nin *eş-Şemârih fi 'ilmî't-târîh* adlı eserinin neşridir. 3. "Sujûtî's al-Munâ fi'l-Kunâ" (ZDMG, XLIX [1895], s. 231-243). Süyûtî'nin künyelere dair risâlesinin neşridir. 4. *Ibn al-Atîr's (Magd al-dîn al-Mubârak) Kunja-Wörterbuch betitelt Kitâb al-Muraşşâ'* (Weimar-Leipzig 1896; Amsterdam 1981). Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in künyelere dair kitabının neşridir. 5. *Glossarium Latino-Arabicum ex unico qui exstat codice Leidensi undecimo saeculo in Hispania conscripto nunc primum edidit* (Berolini 1900). X-XII. yüzyıllar arasında İspanya'da hazırlandığı tahmin edilen ve bilinen en eski Latince-Arapça sözlük olan anonim ve tamamlanmamış eserin Leiden nüshasından neşridir. 6. *Die Drusenschrift Kitâb Alnoqat Waldawâ'ir*. "Das Buch der Punkte und Kreise". Nach dem Tübinger und Münchener Codex hrs., mit Einleitung. Faksimiles und Anhängen

versehen (Kirchlein-Leipzig-Halle 1902). Dürzîler'e ait *Kitâbü'n-Nuqat ve'd-devâ'ir*'in neşridir. Seybold'un kendi adını vermeden yayımladığı, Dürzîler'de tevhid inancının gelişimi konusunda önemli bir kaynak olan kitap Dürzî din adamı Zeynüddin Abdülgaffâr Takıyyüddin'e (ö. 964/1557) aittir. Kitabın zeylinde Dürzîler'e ait üç metne daha yer verilmiştir. 7. *Geschichte von Sul und Schumul, unbekannte Erzählung aus Tausend und einer Nacht* (Leipzig 1902). Binbir gece masallarından *es-Sûl ve's-Şumûl*'ün Almanca tercümesiyle birlikte neşridir. 8. *Verzeichnis der arabischen Handschriften der Königlichen Universitätsbibliothek zu Tübingen* (Tübingen 1907). Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi'ne diplomat şarkiyatçı Johann Gottfried Wetzstein'den intikal eden Arapça el yazmalarının katalogudur. 9. "Alî İbn Aḥmad İbn Sa'îd İbn Ḥazm, Kitâb Naqṭ al-'Arūs fi Tawāriḫ al-Khulafā' bi al-Andalus" (*Revista del Centro de Estudios Históricos de Granada*, sy. 3 [Granada 1911], s. 160-180; sy. 4 [1911], s. 237-248). İbn Hazm'ın *Naḳṭü'l-'arūs fi te-vâriḫi'l-hulefâ'* adlı eserinin neşridir. 10. "Das Breslauer arabisch-türkische Wörterbuch des Firîste Oğlu = İbn [al]Malak" (*OLZ*, XIV [1911], sütun: 254-257). İbn Melek diye de tanınan Abdüllatif Firîsteoğlu'nun Arapça-Türkçe sözlüğünün Breslau nüshası hakkındadır. 11. *Severus ibn al-Muqaffa. Alexandrinische Patriarchengeschichte von S. Marcus bis Michael I.* 61-767. *Nach der ältesten 1266 geschriebenen Hamburger Handschrift im arabischen Urtext hrsg.* (Hamburg 1912). İbnü'l-Mukaffa'nın İskenderiye patrikleri tarihinin ilk cüzünün neşridir. 12. *Fleischers Briefe an Hassler aus den Jahren 1823 bis 1870, nach den Ulmer Originalen* (Tübingen 1914). Ünlü Alman şarkiyatçısı Heinrich Leberecht Fleischer'in bir şarkiyatçı ve siyaset adamı olan Konrad Dietrich Hassler'e yazdığı mektuplardır. 13. "Die Breslauer Glossen zu Siwâsî's Kommentar zu Seğâwendî's Erbrecht (al-farâ'îd) al-Sirâğîje. Der Breslauer türkische Kommentar zur Sirâğîje (beide fragmentarisch)" (*RSO*, VI [1914-1915], s. 89-98). Şehâbeddin Sivâsî'nin Se-câvendî'nin *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'si üzerine yazdığı şerhin Breslau'da bulunan nüshası hakkındadır.

İtalyan şarkiyatçısı Ignazio Guidi'nin *Tables alphabétiques du Kitâb al-Ağânî* (Leiden 1900) adlı eserinin hazırlanmasına yardım eden Seybold'un ayrıca çeşitli dergilerde yayımlanmış Almanca'nın yanı sıra İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve İn-

gilizce yazdığı çok sayıda makalesi ve kitap eleştirisi de bulunmaktadır (eserleri için ayrıca bk. *Bibliographie*, XVII, 545-549; XIX, 561-566).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 10-13, 221, 245; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 404-405; Josef van Ess, "Christian Friedrich Seybold: Professor der Orientalistik 1859-1921", *Lebensbilder aus Schwaben und Franken* (ed. R. Uhland), Stuttgart 1980, s. 416-432; a.mlf., "Libanesische Miszellen", *Wi*, XII (1969-70), s. 102, 117; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVII, 545-549; XIX, 561-566; Anis Obeid, *The Druze and their Faith in Tawhid*, New York 2006, s. 98; R. Hartmann, "Christian Friedrich Seybold", *Isl*, XII (1922), s. 202-206; C. A. Nallino, "Christian Friedrich Seybold", *RSO*, IX (1923), s. 234-235.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

SEYDA, Muhammed Said (1890-1968)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Cizre'de doğdu. Babası Şeyh Ömer-i Zengânî olup soyunun, Mardin'in Dargeçit ilçesinin günümüzde harabe durumunda olan Kureyşa köyünde yatan ve nesebinin Hz. Peygamber'e vardığı söylenen Pîr-i Kureyş (Pikuresh) adlı kişiden geldiği ileri sürülür. Annesi Şeyh Reşid Dirşevî'nin kızı Halime Hanım'dır. Zengânî, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin halifesi Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin Cizre'nin hemen yakınında kurduğu Basret (İnceler) Dergâhı'nda postnişin olarak görev yapmış, daha sonra Cizre'ye yerleşmiş ve evinin yakınındaki camide irşad faaliyetine devam etmiştir. Doğumundan altı ay sonra babası hac dönüşü Cidde'de vefat eden Muhammed Said babasının öğrencisi Şeyh Hüseyin Basretî'nin himayesine girmiş, onun taltifiyle kendisine "hocam" anlamında "Seyda" diye hitap edilmeye başlanmış (Muhammed Şefik, s. 90). Cumhuriyet döneminde aile önce Varol soyadını almışken daha sonra Seyda soyadını tercih etmiştir.

Seyda, ilk derslerini dayısı Muhammed Nûri Dirşevî'den ve babasının yerine postnişin olan Şeyh Abdülhakim Dirşevî'den aldı. Şeyh Abdülhakim'in 1905 yılında vefatının ardından dergâhın başına Seyda'nın büyük ağabeyi Şeyh Muhyiddin, medresenin başına da ortanca ağabeyi Şeyh Sirâceddin'in geçmesi üzerine Seyda medrese tahsilini bu ağabeyinin yanında tamamlayarak icâzet aldı. Sirâceddin 1920'de vefat edince medrese sorumluluğunu ken-

disi üstlendi. Artık molla olan Seyda, ilk icâzeti meşhur talebelerinden Molla Süleyman Hoserî ile Saîd Ramazan el-Bûtî'nin babası Molla Ramazan'a verdi. Müderris olarak bulunduğu bu dönemde Seyda'ya Şeyh Muhammed Nûri Dirşevî tarafından tarikat icâzeti verildi. Böylece henüz müderrisen dayısının yanında tarikat çalışmalarına başladı. Dirşevî'nin 1924'te vefatından sonra babasından itibaren beşinci postnişin olarak tarikatın başına geçti.

1925'te Şeyh Said olayının çıkması ve aynı yıl tekkelerin kapatılması üzerine diğer aile fertleri, yeğenleri ve bazı öğrencileriyle birlikte memleketinden ayrılmak zorunda kaldı. Önce Cizre'nin yakın bir köyü olan Çiftik'e, ardından Musul'a giderek yerleşti. Musul'da kendisinden istifade ettiği kuraat âlimi Muhammed Sâlih el-Cevvâdî ile tanıştı. Oradan Şam'a geçti ve memleketin sükûnete kavuşması üzerine 1928'de Cizre'ye döndü. Bu devirde kışın Cizre'de, yazın Bağlarbaşı (Serdehl) köyünde veya civar beldelerde ders ve irşâd faaliyetlerine devam etti. Bölgedeki benzer ihtiyacı karşılamak amacıyla çok sayıdaki kişiyi medrese ve dergâh faaliyetlerinde görevlendirdi.

7 Ocak 1968 tarihinde vefat eden Şeyh Seyda, Cizre'de aile mezarlığına defnedildi ve kabrinin üzerine bir kubbe inşa edildi. Kendisinden sonra oğlu Muhammed Nurullah Seyda ilmi, edebî ve tasavvufî çalışmalarıyla temayüz etmiş ve risâleler şeklinde on üç eser kaleme almış, ancak 1985 yılında henüz otuz yedi yaşında iken trafik kazasında ölmüştür. Şeyh Seyda'nın diğer çocukları Taybet Hanım, Muhammed Atullah, Muhammed Baki, Abdullah Veli ve Muhammed Saffetullah'tır.

Şeyh Seyda'nın altın ve gümüş dışındaki paraların zekâtıyla ilgili *Ahkâmü'l-en-vât* (Dimaşk 1949; İstanbul 1967), *ed-Đâbıta fi'r-râbıta* (Dimaşk 1957), *et-Te'lif fi't-te'lif* (Dimaşk 1957), *et-Taşavvuf* (Dimaşk 1957), *Manzûmât* (Dimaşk 1957), *Tenbihü'l-müsterşidin* (Dimaşk 1957), fetvalarından oluşan *el-Mecma'u's-şâgîr* (Dimaşk 1963) ve *eğ-Tıbbü'n-nebevî* (İstanbul 1966) gibi eserleri vardır. Halifelerinden Şeyh Abdüssamed Efendi onun hayatını kaleme almış ve seksen beş mektubunu bir araya getirmiştir (bk. bibl.).

Cizre'de Kale mahallesindeki Şeyh Seyda Camii'nin müstemilâtı içinde bulunan dergâhta dervişler tarafından zıkr-ı cehrî çerçevesinde def (arbana) eşliğinde söylenen ilâhî ve kasidelerle bir tekke ve klasik divan edebiyatı geleneği de canlı tutulmaktadır. Şeyh Seyda Dergâhı kimsesizlerin ve akıl hastalarının barındığı, muhtaç insanlarla çevre köylerden işleri için Cizre'ye gelenlerin yemek yediği, pek çok anlaşmazlığın çözüme kavuşturulduğu sosyal bir hizmet de görmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şefik, *el-Ahvâlü'd-düriyye fi silsile't-zibâriyye*, Musul 1935, s. 77-91; M. Cemil Âlû'l-Hatib, *Keşfü'l-kınâ'i'l-mesdûl*, Dimaşk 1975, s. 1-20; Necmettin Şahiner, *Son Şahitler*, İstanbul 1994, IV, 188; Mehmet Çağlayan, *Şark Ulemâsı*, İstanbul 1996, s. 229-239; M. Saîd Ramazan el-Bûtî, *Hâzâ vâlidî*, Dimaşk 1998, s. 15; Abdullah Yaşın, *Tarih Kültür ve Cizre*, Ankara 2007, s. 404; Abdüssamed Efendi, *el-Mecma'u'l-münâddadü'l-kamerî fi tercemeti's-Şeyh Muhammed Sa'îd Seyda el-Cezerî* (trc. İbrahim Öztürk), Ö. Faruk Seyda özel kitaplığı; "Şeyh Seydâ", *Evlîyalar Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, XI, 297-303.

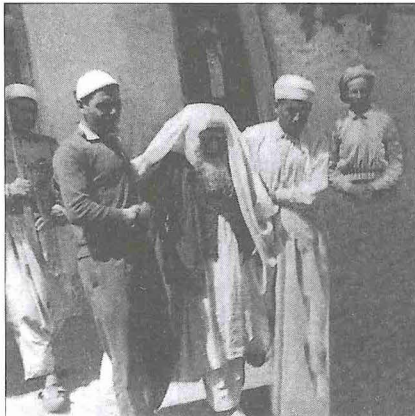
ABDURRAHMAN ADAK

SEYDİ ALİ REİS

(ö. 970/1562)

Denizcilik, astronomi
ve coğrafyaya dair eserleriyle tanınan
Osmanlı denizcisi.

Muhammed Said Seyda

Denizci bir ailenin çocuğu olarak İstanbul Galata'da doğdu. Ailesinin aslen Sinoplu olduğu şeklindeki bilgiler kesin değildir. Adı bilinmeyen dedesinin Fâtih Sultan Mehmed döneminde Tersane'de kethüdâlık yaptığı, babası Hüseyin'in de aynı mesleğe girdiği belirtilir. Galata'da doğup büyüdüğü için Galatalı lakabıyla anılır. Şiirlerinde "Kâtibî" mahlasını kullanmıştır. Ayrıca Kâtib-i Rûmî adıyla da bilinir. Seydi Ali Reis kendi ifadesine göre erken yaşlarda denizcilikle tanıştı ve Tersane hizmetine girdi. Bilinen ilk görevi azebler kâtipli-

ğidir, şiirdeki Kâtibî mahlası da bu görevinden kaynaklanmıştır. Zamanla Tersane kethüdâlığına yükseldi. Genç yaşta Kanûnî Sultan Süleyman'ın Rodos seferine katıldı (928/1522). Barbaros Hayreddin Paşa'nın maiyetinde çalışırken Akdeniz'in her tarafını iyice öğrendi. Preveze Deniz Muharebesi'nde sağ kolda görev yaptı. Sinan Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı sırasında onunla Trablusgarp seferine çıktı (958/1551).

Pîrî Reis'in Basra körfezinde bırakmak zorunda kaldığı Hint donanmasını Süveyş'e getirmekle görevlendirildiği sırada 30 akçe ulûfeyle sipahi oğlanları zümresinden olduğu, denizcilikteki mahareti sebebiyle Mısır kaptanlığına getirildiği anlaşılmaktadır (Orhonlu, I [1970], s. 55). 25 Zilhicce 960 (2 Aralık 1553) tarihli bu tayin kaydına göre ulûfesi 80 akçeye yükselen Seydi Ali Reis önce Kanûnî'nin Nahcivan seferi hazırlıkları çerçevesinde Halep'e gitti. Ardından 1 Muharrem 961'de (7 Aralık 1553) Basra'ya gitmek üzere Halep'ten ayrıldı. Birecik, Urfa (Ruhâ), Nizip, Musul yolu ile Bağdat'a, oradan nehir yoluyla Basra'ya ulaştı (29 Safer 961 / 3 Şubat 1554). Ertesi gün beylerbeyi Mustafa Paşa'dan on beş gemiden ibaret olan donanmayı teslim aldı. Yola çıkacak hale getirmek üzere hemen tamir faaliyetlerine başladıysa da deniz mevsimi olmadığı için beş ay Basra'da beklemek zorunda kaldı. Bu süre içerisinde Mustafa Paşa'nın Huveyze muhasarasını beş kadirge ile denizden destekledi, ancak harekâtta başarı kazanılamadı (*Mir'âtü'l-memâlik*, s. 17).

Şerif adlı kılavuzun keşif raporunda körfezde dört parçadan başka Portekiz gemisi olmadığı öğrenilince Seydi Ali Reis Süveyş'e gitmek üzere Basra'dan hareket etti (1 Şâban 961 / 2 Temmuz 1554). Şerif'in rehberliğinde donanma sırasıyla Katîf, Bahreyn adaları, Eski Hürmüz (Kays) adası ve Keşim adasına uğrayarak Hürmüz Boğazı'nı geçti. Uman sahillerindeki Hurfakan civarına gelindiğinde (10 Ağustos 1554) kuşluk vakti ansızın Hindistan genel valisi Alfonso de Noronha'nın oğlu Fernando kumandasındaki yirmi beş parçalık bir Portekiz donanmasıyla karşılaşıldı (a.g.e., s. 19). Çeyrek asırdır Hint Okyanusu'nda rekabet halinde olan iki imparatorluk donanması arasında gerçekleşen bu ilk ciddi çarpışma Portekizliler'in çekilmesiyle neticelendi ve ilk safhanın galibi Seydi Ali Reis oldu (Özbaran, *TD*, sy. 31 [1978], s. 127). Bir an önce yol alabilmek için Portekiz gemilerini takip etmeyen Seydi Ali Reis, Mas-kat Kalesi ile Kalhat civarına geldi (25 Ağus-